

UYGULAMA VE DELİLLERİ AÇISINDAN DÖRT MEZHEBE GÖRE NAMAZDA ELLERİN DURUMU

Prof. Dr. Şevket TOPAL,* Arş. Gör. Zahide KESKİN**

Özet: Namaz, Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de defalarca emredilen namazın nasıl kılınacağıyla ilgili ayrıntılar Hz. Peygamber'in sünnetiyle öğrenilmiştir. Namazın kılınışı ana hatlarıyla dört mezhepte aynı olmakla birlikte mezheplerin namazın rükünleri dışında kalan fiillerle ilgili farklı uygulamaları mevcuttur. Bu uygulama farklılıkları mezheplerin kullandıkları delillerin ve bu delillerden hüküm çıkarmada takip ettikleri yöntemlerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Namazda ellerin durumu tekbir için ellerin kaldırılması, kıyâm, rükû, secde ve teşehhüdde ellerin durumu olmak üzere beş başlıkta ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Ellerin kaldırılması, namazda eller

The Position of Hands in Prayer in Terms of Practice and Its Evidences According to the Four Sects

Abstract: The Prayer (Salaat) has an important role in the life of Muslims. Details about how to perform the prayer which are repeatedly commanded in the Koran are learned by the Prophet's sunnah. Outlines of the prayer are the same in four sect. At the same time, there are different practices of sects about the acts except the obligation of the prayer. This practice differences arise from diversities of the evidences used by the sects and the methods they followed to have provisions. The position of hands in prayer is discussed in five categories including lifting hands for takbir, the position of hands in qiyam, ruku, sajdah and tashahhud.

Keywords: Lifting hands, hands in prayer

GİRİŞ

Müslümanların hayatında önemli bir yeri olan namaz ibadeti, belli davranışlar ve özel rükünlerle Allah'a kulluk etmenin ifadesidir. Kur'an'da mutlak biçimde emredilen ve pek çok ayette önemi vurgulanan namazın nasıl kılınacağı Hz. Peygamber'in sünnetiyle açıklanmıştır. Namazın kılınışı genel hatlarıyla dört mezhepte de aynı olmakla birlikte bazı hususlarda mezheplerin farklı uygulamaları mevcuttur. Bu hususlar arasında namazda ellerin durumu da yer almaktadır.

Namazda ellerin durumu Hz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığını tasvir eden rivayetlerden öğrenilmektedir. Ne var ki konuyla ilgili rivayetler, Hz. Peygamber'i

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, sevk.topal@erdogan.edu.tr

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, zahide.keskin@erdogan.edu.tr

değişik zamanlarda ve şartlarda gören sahâbîlerce nakledildiğinden birbirinden farklı uygulamalar içeren hadisler ortaya çıkmıştır. Hadisleri kendi usulleri çerçevesinde değerlendirerek namazla ilgili hükümler çıkaran fakihler, namazda ellerin ne şekilde olması gerektiği hususunda farklı görüşler ve uygulamalar ortaya koymuştur. Bununla birlikte her bir görüş kendi içerisinde tutarlı bir delile sahiptir ve mezheplerin uygulamalarındaki bu çeşitlilik, görüş zenginliği ve dini yaşamı kolaylaştıran bir rahmet olarak kabul edilmiştir.

I. NAMAZDA TEKBİR İÇİN ELLERİN KALDIRILMASI

A. İftitah Tekbiri Alırken Ellerin Kaldırılması

a. Elleri kaldırmanın hükmü: Namaza başlarken alınan tekbire, başlangıç tek-biri anlamında “iftitah tek-biri” denildiği gibi, namaz dışında helal olan fiiller bu tekbirle haram hale geldiği için bu tekbire “tahrîme (ihram) tek-biri” de denilir. İftitah tek-biri alırken ellerin kaldırılacağı hususunda âlimlerin icmâi vardır.¹ Hz. Peygamber’in iftitah tek-biri alırken ellerini kaldırdığına dair birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde ellerin nereye kadar kaldırılacağı konusunda farklı hükümler yer almakla beraber, ortak mana açısından bakıldığında hepsi Resûlullah’ın namaza başlarken ellerini kaldırdığını ifade etmektedir.

Dört mezhebe göre de iftitah tek-biri esnasında ellerin kaldırılması sünnettir.² Bu hükmün verilmesinin sebebi Resûlullah’ın namaza başlarken ellerini kaldırdığının bilinmesidir. Bununla birlikte Hz. Peygamber, mescide gelip gereklerine riayet etmeden namaz kılan bir bedevîye namazın kurallarına uygun kılınış biçimini tarif etmiş, namazın rükünlerini sayarken bunlar arasında *elleri kaldırmayı* zikretmemiştir.³ Bu durum, elleri kaldırmanın namazın rükünlerinden biri olmadığını göstermektedir.⁴

1 Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi’l-mezheb*, nşr. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire: Daru’s-Selam, 1997/1417, II, 95; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Daru Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, II, 22; İbn Kudâme, Muvaaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Daru Alemi’l-Kütüb, Riyad 1997/1417, II, 136; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî’î, Mektebetü’l-İrşad, Cidde ts., III, 262; Saffet Köse, “Tekbir”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 342.

Nevevî, Zeydiyye’den iftitah tek-birinde ellerin kaldırılmayacağı şeklinde bir görüş nakledildiğini zikretmiş, ancak icmâi konusunda Zeydiyye’ye güvenilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Şâfiî âlimlerinden Mervezî’nin ihram tek-birinde elleri kaldırmayı vacip kabul ettiğini, bu görüşün ise kendisinden öncekilerin icmâıyla reddedildiğini söylemiştir. Bkz. Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 262.

2 Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Daru’l-Marife, Beyrut ts., I, 11; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 136; Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 262; Ziyâüddîn Halil b. İshâk el-Cündî, *Muhtasarü’l-Allâme Halil*, nşr. Ahmed Câd, Daru’l-Hadis, Kahire 2005/1426, s. 32.

3 Hz. Peygamber’in namaz kılmayı öğrettiği bedevî ile ilgili hadisi Ebû Hüreyre ve Rifâa b. Râfi rivayet etmiştir. Hadis için bkz. Buhârî, Ezan 95, 122; Müslim, Salât 45.

4 İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkârü’l-câmi’*

Namazda elleri kaldırmayı terk etmenin hükmü ile ilgili olarak Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş, kişinin iftitah tekbiri için ellerini kaldırmamayı âdet haline getirmesi halinde günahkâr olacağıdır. Bununla birlikte buradaki günahkârlık sırf elleri kaldırmayı terk etme sebebiyle değildir. Nitekim İbn Âbidîn (v. 1252), elleri kaldırmanın müekked sünnet olmasının, bunu özürsüz olarak bir defa terk etmekle günahkâr olmayı gerektirmeyeceğini, günahkârlığın sebebinin Hz. Peygamber'in ömrü boyunca devam ettiği bir sünneti terk etmeyi âdet edinmek ve bunu ısrarla terk etmek olduğunu ifade etmiştir.⁵

Şâfiî mezhebine göre kasten ya da unutarak ellerin kaldırılmaması mekruhtur. Bununla birlikte bu durumda namazın iadesi ya da sehiv secdesi gerekmez. Zira Şâfiîler'e göre iftitah tekbiri esnasında ellerin kaldırılması bir hey'ettir.⁶ Hanbelîler'e göre ise elleri kaldırmayı terk eden kişi sünneti terk etmiş olur. Yine Hanbelî mezhebi içerisindeki bir görüşe göre iftitah tekbiri esnasında elleri kaldırmayı terk eden kişinin bid'atçı olarak nitelendirilmesinde bir sakınca yoktur.⁷

b. Elleri kaldırma miktarı: İftitah tekbiri esnasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda mezheplerin farklı uygulamaları vardır. Hanefîler'e göre iftitah tekbiri esnasında eller, başparmaklar kulak yumuşağı hizasına, diğer parmak uçları ise kulak hizasına gelecek şekilde kaldırılır. Tekbirle birlikte ellerin kaldırıldığı her yerde eller bu şekilde kaldırılır. Ebû Hanîfê'den (v. 150), kadınların da erkekler gibi ellerini kulak hizasına kadar kaldıracağına dair bir görüş nakledilmekle birlikte, mezhepte hâkim olan görüş, kadınların ellerini parmak uçları omuz hizasına gelecek şekilde kaldıracağı yönündedir. Çünkü bu onlar için tesettüre daha uygundur.⁸

Mâlikî ve Şâfiîler'e göre hem erkekler hem de kadınlar iftitah tekbiri esnasında ellerini omuz hizasına kadar kaldırır.⁹ İmam Şâfiî'nin, parmak uçları kulak hizası-

li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr fîmâ tezammenehü'l-Muvatta', nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Daru Kuteybe / Daru'l-Va'y, Beyrut/ Kahire 1993/1414, IV, ss. 97-109; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11.

5 İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebsâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad 2003/1423, II, 171.

6 Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Üm*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990/1410, I, 127; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 266.

Şâfiîler namazın sünnetlerini eb'âz ve hey'ât olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Eb'âz, namazın cüzü gibi sayılan ve terkedildiğinde sehiv secdesi gerektiren sünnetler, hey'ât ise eb'âz dışında kalan, terkedildiğinde sehiv secdesi gerektirmeyen sünnetlerdir. Bkz. Abdülkerim b. Muhammed er-Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvez, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997/1417, I, ss. 461-462; "Ba'z", *el-Mevsuatü'l-fikhiyye*, Vezaretü'l-Evkâf veş-Şuûn'l-İslâmiyye, Kuveyt 1993/1414, VIII, ss. 125-126; "Hey'et", *el-Mevsuatü'l-fikhiyye*, Vezaretü'l-Evkâf veş-Şuûn'l-İslâmiyye, Kuveyt 2006/1427, XLIII, ss. 319-321.

7 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138-139; İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Ref'u'l-yedeyn fîs-salât*, nşr. İyad b. Abdüllatif b. İbrahim el-Kaysî, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 2010/1431, ss. 216-217.

8 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22, 24; Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî*, nşr. Muhammed Adnan Derviş, Daru'l-Erkam, Beyrut ts., I, 57-58.

9 Şâfiî, *el-Üm*, I, 125-126; Ebu İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Zuhaylî, Daru'l-Kalem/ Daru'ş-Şamiyye, Dumaşk/ Beyrut 1992/1412, I, 238; İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Daru'l-Marife, Beyrut 1982/1402, I, 134; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale'sh-Şerhi'l-kebir*, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire ts., I, 247.

na, başparmakları kulak yumuşağı hizasına ve avuç içleri de omuz hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırdığını ve böylece konuyla ilgili rivayetleri cem' ettiğini nakledenlerin olduğunu belirten Nevevî, İmam Şâfiî'nin bu uygulamasını, elleri omuz hizasına kaldırmak şeklinde anlamıştır. Ona göre ellerin omuz hizasına kaldırılmasından kasıt, el ayalarının omuz hizasına getirilmesidir.¹⁰

Hanbelîler'e göre ise iftitah tekbiri esnasında ellerin kulak ya da omuz hizasına kadar kaldırılması hususunda muhayyerlik söz konusudur. Namaz kılan kişi bu ikisinden dilediğini uygulayabilir. Buradaki muhayyerliğin sebebi, her iki uygulamaya delil olabilecek rivayetlerin bulunmasıdır. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel (v. 241) ellerini omuz hizasına kadar kaldırmayı tercih etmiştir. Kadınların ellerini kaldırması hususunda Ahmed b. Hanbel'den iki görüş aktarılmıştır. Birincisine göre kadınlar da erkekler gibi iftitah tekbirinde ellerini kaldırır. Çünkü tekbir alması meşru olan kişinin ellerini kaldırması da meşru kılınmıştır. Bununla birlikte kadınlar ellerini erkeklerden daha az kaldırır. İkinci görüşe göre ise kadınlar iftitah tekbirinde ellerini kaldırmaz. Çünkü bu, ellerini vücudundan uzaklaştırması anlamına gelir ki kadın için bu meşru kılınmamıştır. Bilakis rükû ve secdelerde olduğu gibi burada da kendini toplaması gerekir.¹¹

Hanefîler'in delili Hz. Peygamber'in tekbir alırken ellerini kulak hizasına kadar kaldırdığına¹² dair Vâil b. Hucr rivayeti ile tekbir alırken başparmaklarını kulak yumuşaklarına yaklaştırdığına¹³ dair el-Berâ b. Âzib rivayetidir.¹⁴

Mâlikî ve Şâfiîler'in delilleri ise Hz. Peygamber'in namaza başladığında ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığına¹⁵ dair İbn Ömer'den gelen rivayettir.¹⁶ Şâfiîler, bunun yanı sıra ellerin omuzlara kadar kaldırılacağına dair Ebû Humeyd es-Sâidî'nin¹⁷ ve Hz. Ali'nin¹⁸ naklettikleri rivayetleri de delil olarak zikretmişlerdir.¹⁹

Hanefîler'e göre, *ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiğini* ifade eden hadislerin benimsenmesi daha uygundur. Çünkü bu hadislerde diğer hadislerle göre ellerin daha çok kaldırılması hükmü vardır. Ellerin omuzlara kadar kaldırılacağını ifade eden hadisler ise özür haline hamledilir. Sahabe, hava soğukken elleri elbiselerinin içerisinde olduğundan ellerini omuz hizasına kadar kaldırmış, bunun

10 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 262-263.

11 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 137-139; İbnü'l-Kayyim, *Ref' u'l-yedeyn*, s. 221-222, 228-229.

12 Ebû Dâvûd, "Salât" 116; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 317; Müslim, "Salât" 54.

13 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 301; Ebû Dâvûd, "Salât" 119.

14 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 58.

15 Muvatta', "Salât" 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 18; Buhârî, "Ezan" 83; Müslim, "Salât" 21.

16 Şâfiî, *el-Üm*, I, 125-126; İbn Abdülber, *el-İsrizkâr*, IV, 96; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 134; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 266.

17 Buhârî, "Ezan" 145; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 424; Ebû Dâvûd, "Salât" 117; Tirmizî, "Salât" 227.

18 Ebû Dâvûd, "Salât" 118; Tirmizî, "Da'avât" 32.

19 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 263.

dışındaki durumlarda ellerini kulak hizasına kadar kaldırmıştır. Hanefîler'in bu görüşünün dayanağı Vâil b. Hucr'un "*Medine'ye geldim ve ashabı ellerini kulaklarına kadar kaldırırken buldum. Sonra gelecek yıl tekrar geldim, soğğun şiddetinden üzerlerinde elbiseler ve başlıklı giysiler vardı. Onları ellerini omuzlarına kadar kaldırırken buldum.*"²⁰ şeklindeki rivayettir. Dolayısıyla ellerin omuzlara kadar kaldırıldığını ifade eden rivayetlerde ellerin açıkta olmadığı, diğer rivayetlerde ise ellerin açıkta olduğu söylenerek hadisler arasındaki ihtilaf giderilmiş olur.²¹

Hanefîler'in getirdikleri bir başka açıklama ise elleri kaldırmanın imamın arkasında namaz kılan işitme engellilere namazın başladığını bildirmek için olduğuudur. Yani imam, sesli tekbir alarak görme engellilere namazın başladığını bildirdiği gibi, tekbirle birlikte ellerini kaldırarak işitme engelli olan kişilere de namazın başladığını bildirir. Namazın başladığının cemaate bildirilmesi açısından bakıldığında Hanefîlere göre, ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması bu amaca daha uygundur.²²

Şâfiîler'in ellerin omuzlara kadar kaldırılması görüşünü tercih etmelerinin sebebi ise söz konusu hususu ifade eden hadisler arasında İbn Ömer rivayetinin kendilerince daha sahih isnatla ve daha çok râvi tarafından rivayet edilmiş olmasıdır.²³

Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer hadisini dikkate alarak ellerini omuzlarına kadar kaldırmayı tercih etmesinin sebebi hadisin ravilerinin sayıca daha çok ve isnadının âli olmasıdır. Elleri kulak hizasına kadar kaldırmaya cevaz vermesinin gerekçesi ise bu doğrultudaki rivayetlerin de sahih oluşu ve Hz. Peygamber'in bu şekilde bir uygulamasının varlığını ve ellerini bazen omuz bazen kulak hizasına kadar kaldırdığını göstermesidir.²⁴

c. Elleri kaldırma zamanı: Hanefî âlimlerin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre namaza başlarken önce eller kaldırılır, eller kulak hizasına ulaştınca tekbir alınır. Çünkü namaz kılan kişi, ellerini kaldırarak Allah'ın dışındaki varlıklardan büyüklük ve yüceliği uzaklaştırır (nefy), tekbir ile de büyüklük ve yüceliğin ancak Allah'a ait olduğunu ifade eder (ispat). Böylece kelime-i şهادette olduğu gibi nefy ispattan önce gelmiş olur. Ebû Yûsuf'tan (v. 182) rivayet edilen bir görüşe göre ise eller tekbirle birlikte kaldırılır. Mezhepteki her iki görüşü de aktaran Merginânî'ye (v. 593) göre ise sahih olan görüş, ellerin tekbirden önce kaldırılacağı şeklindeki çoğunluğun görüşüdür.²⁵

20 Ebû Dâvûd, "Salât" 116, 117; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zühri en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Alemi'l-Kütüb, Beyrut 1994/1414, I, 196-197.

21 Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 196-197; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 23-24.

22 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 12; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22-23.

23 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 262-263.

24 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138.

25 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 57.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ellerin iftitah tekbirinin başlangıcıyla birlikte kaldırılması ve tekbirin bitişiyle elleri kaldırmanın sona ermesi sünnettir.²⁶ Mâlikîler'e göre ellerin tekbirden önce veya sonra kaldırılması mekruh görülmüştür.²⁷ Hanbelî mezhebinde ellerin tekbirle birlikte kaldırılacağı görüşü yaygın olmakla birlikte tekbirden önce kaldırılacağını söyleyenler de vardır. Ayrıca elleri tekbirden önce veya tekbirle birlikte kaldırma hususunun namaz kılan kişinin tercihine bırakıldığı şeklindeki bir görüşten de bahsedilmektedir.²⁸

d. Ellerin kaldırılış şekli: Hanefîler'e göre tekbir için eller, parmaklar dik halde ve avuç içleri kible yönünde olacak şekilde kaldırılır. Parmakları bitişirmek ya da birbirinden ayrı tutmak için çaba harcanmaz, parmaklar kendi haline bırakılır.²⁹

Mâlikî mezhebine göre iftitah tekbiri için eller kaldırıldığında ellerin üst kısımları göğe, iç kısımları yere doğru olacak şekilde kaldırılır. Bununla birlikte mezhep içerisinde ellerin üst kısımları yere, iç kısımları göğe doğru olacak şekilde kaldırılacağı veya ellerin dik bir biçimde kaldırılacağı yönünde görüşler de mevcuttur.³⁰

Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre eller dik bir şekilde avuç içleri kibleye dönük olarak kaldırılır.³¹ Şâfiî mezhebi içerisinde parmakların birbirinden ayırmaya ya da bitişirmeye uğraşmadan kendi hallerine bırakılacağı şeklinde bir görüş de mevcut olmakla birlikte mezhepte meşhur olan görüş parmakların arasının açılmasının müstehap olduğudur.³² Hanbelîler'e göre ise eller kaldırıldığında parmakların uzatılarak birbirine bitleştirilmesi müstehaptır.³³

B. İftitah Tekbiri Haricinde Namazda Ellerin Kaldırılması

Namazda iftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı hususunda mezheplerin farklı uygulamaları mevcuttur. Hanefîler'e göre iftitah tekbiri, kunut ve bayram tekbirleri haricinde namazda eller kaldırılmaz.³⁴ Mâlikîler'e göre eller

26 Şâfiî, *el-Üm*, I, 126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264; İbnu'l-Kayyim, *Ref'u'l-yedeyn*, s. 219; Desûkî, *Hâşiye*, I, 247.

27 Desûkî, *Hâşiye*, I, 247.

28 İbn Müflih, Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed er-Râminî, *el-Mübdî' şerhu'l-Muknî*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997/1418, I, 380.

29 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 11; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 22; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 57.

30 Sahnûn, Ebû Said Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, nşr. Zekerîyya Umeyrat, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1415, I, 165; Desûkî, *Hâşiye*, I, 247.

31 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264.

32 Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 95; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 264.

33 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 138; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, I, 380.

34 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 46-50. Hanefî ve Zâhirîler'in ihtilaflarını konu alan çalışmalarda iftitah tekbiri haricinde ellerin kaldırılması mevzuu da ele alınmaktadır. Bununla birlikte Zâhirîler'in makalemizin kapsamı dışında kalması nedeniyle söz konusu ihtilaflara burada işaret etmekle yetiniyoruz. Hanefî ve Zâhirîler'in konuyla ilgili ihtilaflarının değerlendirilmesi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Zekerîyya Güler, *Zâhiri Muhaddislerle Hanefî Fakihleri Arasındaki Münakaşalar ve İhtilâf Sebepleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılır, bunun dışındaki yerlerde ellerin kaldırılması sünnet değildir.³⁵ Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise rükûa giderken, rükûdan doğrulurken ve bir görüşe göre birinci teşehhütten kıyâma kalkışta ellerin kaldırılması sünnettir.³⁶

a. *Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması*: Hanefîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken eller kaldırılmaz.³⁷ Onların bu konudaki delili Hz. Peygamber'in iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmadığına dair Ebû Hanîfe'nin Abdullah b. Mes'ûd'a isnatla rivayet ettiği hadistir.³⁸ Hanefîlerin zikretmiş olduğu bir başka delil, ellerin sadece yedi yerde kaldırılacağını ve bunların; namaza başlarken alınan tekbir, bayram namazı tekbirleri, vitirdeki kunut ile hacdaki dört tekbir olduğunu ifade eden hadistir.³⁹ Hanefîler'in bir diğer delili ise Câbir b. Semure'nin rivayet ettiği hadiste, ashabından bazılarının namazda ellerini kaldırdığını görünce Hz. Peygamber'in "*Ne oluyor da sizi namaz kılarken güneşte kalmış atların kuyrukları gibi ellerinizi kaldırırken görüyorum. Sâkin olun (hareketsiz durun)!*"⁴⁰ buyurmasıdır.⁴¹ Hz. Peygamber'in ellerini iftitah esnasında bir kere kaldırıp bir daha kaldırmadığına⁴² dair el-Berâ b. 'Azîb'in rivayeti de rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmayacağı hususunda Hanefîlerce delil olarak zikredilmektedir.⁴³

İftitah tekbiri dışında ellerin kaldırılması hakkında İmam Mâlik'ten iki görüş aktarılmıştır. İbnü'l-Kâsım'ın İmam Mâlik'ten rivayeti, ellerin yalnızca iftitah tekbiri esnasında kaldırılıp bunun dışında ellerin kaldırılmasının sünnet olmadığı şeklindedir. Bununla birlikte İmam Mâlik'ten rükûa giderken, rükûdan doğrulurken ve birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılacağına dair bir görüş daha rivayet edilmiştir. Mezhebin genel görüşü ellerin iftitah tekbiri haricinde kaldırılmayacağı şeklindedir. Mâlikîler bu görüşlerini Hz. Peygamber'in ellerini iftitah esnasında bir kere kaldırıp bir daha kaldırmadığına dair Abdullah b. Mes'ûd ve el-Berâ b. 'Azîb'den aktarılan rivayetlere dayandırmaktadırlar.⁴⁴

35 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 166.

36 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 174; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 367-371.

37 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14;

38 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*; II, 47. Kâsânî'nin zikrettiği hadise benzer bir hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Tirmizî nakletmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 388; Ebû Dâvûd, "Salât" 119; Tirmizî, "Salât" 191.

39 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14. İbn Âbidîn, Serahsî'nin meşhur olarak nitelendirdiği bu hadisin garip olduğunu ve Taberânî'nin İbn Abbas'tan benzer bir hadis naklettiğini ifade etmiştir. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 214. Hadis için ayrıca bkz. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1984/1405, XI, 385.

40 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 107; Müslim, "Salât" 119; Ebû Dâvûd, "Salât" 188.

41 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*; II, s. 48-49.

42 Ebû Dâvûd, "Salât" 119.

43 Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 224.

44 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 165-166; İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 97, 100-101; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 134; Desûkî, *Hâşîye*, I, 247.

Şâfiîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken iftitah tekbirinde olduğu gibi ellerin omuz hizasına kadar kaldırılması sünnettir. Bunun delili Hz. Peygamber'in iftitah tekbiri esnasında, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırdığına⁴⁵ dair İbn Ömer'den rivayet edilen hadistir.⁴⁶ Sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonraki âlimlerin çoğunluğunun görüşünün rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağı şeklinde olduğunu ifade eden Nevevî, konuyla ilgili İbn Ömer rivayetiyle birlikte birçok hadise daha yer vermiştir. Bunlar arasında Ebû Kılâbe'nin Mâlik b. Huveyris'ten aktarmış olduğu rivayet⁴⁷ ile rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağına dair Hz. Ali'den⁴⁸, Vâil b. Hucr'dan⁴⁹ ve Ebû Humeyd'den⁵⁰ rivayet edilen hadisler yer almaktadır.⁵¹

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması konusunda Hanbelîler ile Şâfiîler benzer görüştedir. Hanbelîler'e göre de rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması sünnettir. Bununla birlikte namaz kılan kişi iftitah tekbirinde olduğu gibi ellerini omuz ya da kulak hizasına kadar kaldırma konusunda muhayyerdir. Hanbelî âlimleri bu görüşlerini İbn Ömer ile Ebû Humeyd'in yukarıda da bahsetmiş olduğumuz rivayetlerine dayandırmaktadır.⁵²

Hanefîler, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılacağını ifade eden rivayetleri mensûh kabul etmiştir. Rükûda ellerin kaldırılmasıyla ilgili hadislerin sahabe kaynağı olan Hz. Ali ve İbn Ömer'in, naklettikleri hadislerin aksine rükûda ellerini kaldırmadıklarına⁵³ dair rivayetlerin varlığına dikkat çeken Hanefîler'e göre bu durum Hz. Ali ve İbn Ömer'in rükûda ellerin kaldırılması uygulamasının neshedilmiş olduğunu bildiklerinin delilidir. Aksi takdirde Resûlullah'ın rükûda ellerini kaldırdığını gördükleri halde vefatının ardından ellerini kaldırmayı terk ettiklerini söylememiz gerekir ki bu durum söz konusu uygulamanın neshedilmiş olduğunu bilmelerinden başka bir sebebe bağlanamaz. O halde Şâfiîler'in delil olarak zikretmiş olduğu ve Hz. Peygamber'in rükûda ellerini kaldırdığını ifade eden bu hadisler sahih oldukları kabul edilse bile nesih ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarılan, "*Resûlullah ellerini kaldırdı, biz de kaldırdık; bunu yapmayı terk etti, biz de terk ettik.*"⁵⁴ şeklindeki rivayet de Hanefîlerce söz konusu uygulamanın mensûh oluşuna delil olarak zikredilmektedir.⁵⁵

45 Muvatta', "Salât" 16; Buhârî, "Ezan" 83; Müslim, "Salât" 21.

46 Şâfiî, *el-Ûm*, I, 126; Gazzâlî, *el-Vasît*, II, 127, 129; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 367-371.

47 Buhârî, "Ezan" 84; Müslim, "Salât" 24.

48 Ebû Dâvûd, "Salât" 118; Tirmizî, "Da'avât" 32.

49 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318; Müslim, "Salât" 54.

50 Ebû Dâvûd, "Salât" 117; Tirmizî, "Salât" 227.

51 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 368-371.

52 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 171, 184.

53 Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, Daru Kurtuba, Beyrut 2006/1427, II, ss. 416-417.

54 Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, nşr. Ebû'l-Münzir Halid b. İbrahim el-Misrî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999/1420, III, 303-304.

55 Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 225-226; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 46-50.

H. Peygamber'in rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırdığına dair Vâil b. Hucr'dan aktarılan rivayet ile İbrahîm en-Nehaî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği ve H. Peygamber'in rükûda ellerini kaldırmadığı yönündeki rivayet zıt hükümler içermektedir. Hanefiler'e göre burada Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetini tercih etmek gerekir. Çünkü Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah'ın yanında çok daha uzun süre kalması sebebiyle onun uygulamalarını Vâil'den daha iyi kavramaktaydı. Ayrıca İbrahîm en-Nehaî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan aktardığı rivayetin muttasıl olmadığı şeklindeki itirazlara ise şöyle cevap verilmiştir: İbrahîm, Abdullah b. Mes'ûd'dan kendisine ulaşan rivayetleri sahih görüp, rivayetin ondan yaygın bir şekilde geldiğini tespit ettiğinde bu şekilde mürsel olarak nakletmiştir. İbrahîm'in, kendisinden hadisleri senetleriyle rivayet etmesini isteyen el-A'meşe vermiş olduğu cevapta bu açıkça görülmektedir: "Ben sana bir rivayeti doğrudan Abdullah'tan aktarırsam bil ki o rivayeti Abdullah'tan bir topluluk bana nakletmiştir. Eğer filan kişi bana Abdullah'tan nakletti diye aktarırsam o hadisi bana sadece zikrettiği kişi nakletmiştir."⁵⁶

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması konusuyla ilgili aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin hadis anlayışını da özetleyen şu olay nakledilmektedir:

Evvâî (v. 157), Mescid-i Harâm'da Ebû Hanîfe ile karşılaşp şöyle demiştir: "İrak ehli niçin rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırmıyor? Zührî'nin bana Sâlim ve İbn Ömer senediyle rivayet ettiğine göre, *Peygamber (s.a.v.) rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerini kaldırırdı.*" Bunun üzerine Ebû Hanîfe şöyle cevap vermiştir: "Bana Hammâd>İbrahîm en-Nehaî>Alkame>Abdullah b. Mes'ûd senediyle rivayet etti ki, *Peygamber (s.a.v.) iftitah tekbiri aldığı anda ellerini kaldırır, daha sonra ellerini bir daha kaldırmazdı.*" Evvâî'nin, "Hayret Ebû Hanîfe'ye! Ben ona Zührî'nin Sâlim'den naklettiği hadisi rivayet ediyorum, o bana Hammâd'ın İbrahîm'den, onun da Alkame'den aldığı hadisi aktarıyor. Oysaki Zührî'nin hadisi, isnadının âliliğinden dolayı tercih edilmelidir." diye cevap vermesi üzerine Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Hammâd, Zührî'den daha çok fıkıh bilgisine sahiptir. İbrahîm de Sâlim'den daha fazla fıkıh bilgisine sahiptir. İbn Ömer zaman bakımından daha önce gelmiş olmasaydı, Alkame'nin de ondan daha fazla fıkıh bildiğini söylerdim. Abdullah'a gelince, onun hadisi, ravilerinin fıkıh bilgisinden dolayı tercih edilmiştir."⁵⁷

Hanefilerce benimsenen görüş bu şekilde olup teâruz halindeki iki hadisten birini tercih etme durumu söz konusu olduğunda Hanefiler'e göre hadisin isnadının âli oluşuna göre değil, ravilerinin fıkıh bilgisine göre tercihte bulunulur.⁵⁸

56 Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 226.

57 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14.

58 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14.

Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken elleri kaldırmayı terk etmenin evla olduğunu söyleyen Kâsânî şöyle bir açıklamada bulunmuştur: Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması gerektiği hükmü sabit olsa dahi bu fiilin derecesi sünneti geçmez. Ancak ellerin kaldırılmaması gerektiği hükmü sabit olursa namazda yapılan bu fiil yani elleri kaldırmak bid'at olur. Bid'ati terk etmek ise sünneti yerine getirmekten evladır. Çünkü yapılması sünnet olan bir fiili yani elleri kaldırmayı terk etmek namazın fesadını gerektirmez. Ancak böyle bir sünnet yokken bunu yapmak namazın fesadını gerektirir. Zira ellerin kaldırılması, her iki elle birlikte namazın amellerinden olmayan bir fiille meşgul olmak anlamına gelir ki bu, amel-i kesîrdir.⁵⁹

Hanefî âlimleri, yukarıda bahsetmiş olduğumuz delillerin yanı sıra bu uygulamanın akli gerekçelerinden de bahsetmişlerdir. Hanefîler'e göre rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılmamasının gerekçesi, rükû için alınan tek-birlerin intikal tekbiri oluşudur. Namazda ellerin kaldırılmasının amacı imamın arkasında namaz kılan işitme engellilere durumu bildirmektir. Bu da ancak bayram tekbirleri ile kunut tekbiri gibi ayaktayken getirilen tekbirlerde gerekli olur. İntikal halinde getirilen tekbirlerde elleri kaldırmaya gerek yoktur. Çünkü imamın arkasında namaz kılan işitme engelli bir kimse, imam rükûa eğilirken onu görür, ayrıca elleri kaldırarak ona rükûa gidileceğini haber vermek gerekmez.⁶⁰

Şâfiîler'e göre rükûda ellerin kaldırıldığını ifade eden hadisler evladır. Çünkü bu hadislerde *ispat*, diğerlerinde ise *nefiy* vardır. İspat, ilmin fazlalığından dolayı nefye tercih edilir. Ayrıca rükûda elleri kaldırmak gerektiğini ifade eden hadisler daha çoktur. Dolayısıyla onları diğerlerine tercih etmek gerekir. Bir kimsenin Hz. Peygamber'in sabit sünnetine aykırı davranması caiz değildir. Şâfiîler, Hanefîler'in delillerinden Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ali, İbn Abbas ve el-Berâ b. 'Âzib'den aktarılan ve namazda ellerin sadece iftitah tekbiri esnasında kaldırılacağını ifade eden hadislerin, muhaddisler tarafından zayıf olarak değerlendirildiğini kaydetmiştir. Nevevî'ye göre bu rivayetler sahih kabul edildiğinde bile ravinin bu kimseleri ellerini kaldırmayı unuttukları bir seferde görmüş olması gerekir. Hanefîler'in delillerinden biri olan Câbir b. Semure rivayeti ise Şâfiîler'e göre tamamen başka bir durumla ilgilidir. Bu hadiste, Hz. Peygamber'in yasakladığı durum rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması değil, namazın sonunda selam verirken ellerin kaldırılmasıdır.⁶¹

İbnu'l-Kayyim İmam Mâlik'in rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması hükmünü içeren hadisi rivayet etmiş olduğuna dikkat çekmiş ve

59 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 50.

60 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 14-15; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 49-50.

61 Nevevî, *el-Mecmû*, III, 371-374. Nevevî'nin bahsettiği durumla ilgili hadisi Müslim, farklı bir senet ve metinle nakletmiştir. Bkz. Müslim, "Salât" 121.

ondan nakledilen *iftitah tekbiri haricinde elleri kaldırmanın sünnet olmadığı* şeklindeki görüşle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İmam Mâlik’in iftitah tekbiri haricinde ellerini kaldırmadığına dair nakledilenler sahih kabul edilse bile bu durumda onun re’yine değil aktardığı rivayete bakılır. Çünkü onun re’yi değil naklettiği rivayet hüccettir.”⁶²

b. Birinci teşehhüdden kıyâma kalkışta ellerin kaldırılması: İmam Şâfiî, iftitah tekbiri esnasında, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması haricinde namazda ellerin kaldırılmayacağını belirtmiştir. Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüş budur.⁶³ Bu görüş, İbn Ömer’in rivayet etmiş olduğu hadise⁶⁴ dayandırılmaktadır. Şâfiî âlimlerinin bir kısmı ise iftitah ve rükû için ellerin kaldırılmasının haricinde birinci teşehhütten kalkışta da ellerin kaldırılmasının müstehap olduğunu ifade etmiştir. Nevevî’ye göre bu son görüş isabetli olup Hz. Ali ve Ebû Humeyd’in rivayet etmiş oldukları hadislerde yer alan “*Resûlullah iki secdeden kalktığında ellerini kaldırır ve tekbir alırdı.*”⁶⁵ ifadesiyle ikinci rekâtta yani birinci teşehhütten kalkış kastedilmektedir. Nevevî’nin zikrettiği deliller arasında birinci teşehhütten kalkışta ellerin kaldırılacağına⁶⁶ dair Ebû Hüreyre rivayeti de yer almaktadır. Ona göre, bu hadislerin sabit oluşuyla İmam Şâfiî’nin mezhebi de bu doğrultuda olur. Çünkü onun mezhebi sünnete tabi olmaktadır.⁶⁷

Hanbelî mezhebinde sahih kabul edilen görüş birinci teşehhüdden kıyâma kalkışta ellerin kaldırılmasının sünnet olmadığı şeklindedir.⁶⁸ İbn Teymiyye (v. 728) ise Ahmed b. Hanbelî’den nakledilen meşhur görüşün bu şekilde olduğunu belirtmekle beraber ondan teşehhüdden kıyâma kalkışta elleri kaldırmanın sünnet olduğuna dair bir görüşün de aktarıldığını ifade ederek sahih olanın bu ikinci görüş olduğunu söylemiştir.⁶⁹

II. KIYÂMDA ELLERİN BAĞLANMASI

a. Elleri bağlamanın hükmü: Bir fıkıh terimi olarak kıyâm, “namazda iftitah tekbiri ve her rekâtta Kur’an’dan okunması gereken asgari miktarı okuma süresince ayakta durmayı” ifade eder.⁷⁰ Kıyâm halindeyken iftitah tekbiri aldıktan sonra

62 İbnu’l-Kayyim, *Ref’u’l-yedeyn*, s. 57, 152.

63 Şâfiî, *el-Üm*, I, 126; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 261-262.

64 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 8; Müslim, “Salât” 21; Ebû Dâvûd, “Salât” 116.

65 Hz. Ali rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 93; Ebû Dâvûd, “Salât” 118; Tirmizî, “Da’âvât” 32. Ebû Humeyd rivayeti için bkz. Tirmizî, “Salât” 227.

66 Ebû Dâvûd, “Salât” 117.

67 Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 370-427.

68 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 192-193; İbnu’l-Kayyim, *Ref’u’l-yedeyn*, s. 204.

69 İbnu’l-Kayyim, *Ref’u’l-yedeyn*, s. 207.

70 İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü’l-‘Arab*. Daru Sadır, Beyrut, ts., XII, 496; Sa’dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü’l-fıkhiyye*, Daru’l-Fikr, Dimaşk 1988/1408, s. 311; Ebubekir Sifil, “Kıyâm”, *DîA*, İstanbul 2002,

eller indirildiğinde sağ elin sol el üzerine konularak ellerin bağlanması, Mâlikîler dışındaki cumhura göre sünnettir.⁷¹ Mâlikîler ise farz namazlarda elleri bağlamayı mekruh kabul etmiş, nafilâ namazlarda ise caiz olduğunu söylemişlerdir.⁷²

Mâlikîler'e göre farz namazlarda kadın ya da erkek, namaz kılan kimsenin kıyâmda ellerini iki yana salması (irsâl) menduptur. Nafilâ namazlarda ise elleri bağlamak, bazılarına göre kıyâmın uzun olması şartıyla, bazılarına göre ise böyle bir şart olmaksızın caizdir. Bu, kişinin tercihinine bırakılmıştır. Mezhebin çoğunluğunun görüşü, kıyâmın uzun olması şartı olmaksızın, mutlak olarak nafilâ namazlarda ellerin bağlanmasının caiz olduğu şeklindedir. Namazda elleri bağlamak bir çeşit dayanma ve destek alma olarak kabul edilmiş ve nafilâ namazlarda herhangi bir zaruret olmaksızın bir yerden destek almanın caiz oluşuna dayanılarak ellerin bağlanmasına cevaz verilmiştir. Farz namazlarda hangi şekilde olursa olsun elleri bağlamanın mekruh olması ise farz namazlarda bir yere dayanmanın, destek almanın caiz olmayışı sebebiyledir.⁷³

Hanefîler, kıyâmda ellerin bağlanmasının sünnet olduğu görüşünü “*Üç şey peygamberlerin sünnetindendir: İftarda acele etmek, sahur geciktirmek, namazda sağ eli sol elin üzerine koyarak ellerini göbeğin altına koymak.*”⁷⁴ hadisine dayandırmaktadır.⁷⁵ Buna benzer bir hadisi Şâfiî âlimleri de delil olarak zikretmekle beraber onların naklettikleri rivayetlerde “*göbeğin altına koyma*” ifadesi yer almamaktadır.⁷⁶ Şâfiî ve Hanbelîler'in konuyla ilgili zikrettikleri deliller arasında insanların namazda sağ ellerini sol elleri üzerine koymakla emrolunduğuna⁷⁷ dair Sehl b. Sa'd'dan rivayet edilen hadis ile Abdullah b. Mes'ûd'un sol elini sağ eli üzerine koyduğunu gören Hz. Peygamber'in onun sağ elini sol eli üzerine koyduğuna⁷⁸ dair rivayet de yer almaktadır.⁷⁹

Hanefî mezhebinde elleri bağlamanın neyin sünneti olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. Mezhepte tercih edilen görüşe göre elleri bağlamak, bir kara-

XXV, 514.

71 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 23-24; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 140; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 267-268.

72 Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

73 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 169; Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

74 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 27. Mübârekfûrî (v. 1281), Hanefî âlimlerinin kitaplarında bu hadise yer verip bununla ihticac ettiklerini, ancak hadisin senedini zikretmediklerini ifade ederek, kendisinin de bu hadisin senedine ulaşamadığını belirtmiştir. Bazı hadis mecmualarında, Kâsânî'nin zikrettiği rivayete benzer rivayetler bulunmakla birlikte, söz konusu rivayetlerde “*تحت السرة*” ifadesi yer almamaktadır. Bkz. Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Daru'l-Fikr, Kahire 1967/1387, II, 88. Benzeri rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 199; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424, II, 45.

75 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 27.

76 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 269. Hadis için bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 45.

77 Buhârî, “*Ezân*” 87; Muvatta, “*Salât*” 46.

78 Ebû Dâvûd, “*Salât*” 120.

79 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 140; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 268-269.

rı (miktarı) bulunan kıyâmın sünnetidir. Bununla birlikte İmam Muhammed'den (v. 189) elleri bağlamanın kıraatin sünneti olduğu da rivayet edilmiştir. İki görüş arasındaki fark, iftitah tekbirinden sonraki uygulamada ortaya çıkar. İmam Muhammed'e göre, namaz kılan kişi senâ sırasında ellerini salıverir, kıraate başladığında ise ellerini bağlar. Elleri bağlamanın kıyâmın sünneti olduğu görüşüne göre ise tekbirden hemen sonra eller bağlanır. Merginânî, bu hususta şöyle bir kural zikretmiştir: "İçerisinde sünnet bir zikir bulunan her kıyâmda eller bağlanır, sünnet zikir bulunmayan kıyâmda ise eller bağlanmaz, iki yana salınır." Buna göre, rükû ve secde arasındaki kıyâmda ve bayram tekbirleri arasında eller bağlanmaz; kunut okurken ve cenaze namazında ise eller bağlanır. Merginânî'ye göre, sahih olan görüş budur.⁸⁰

b. Ellerin konulacağı yer: Kıyâmda eller bağlandığında nereye konulacağı hususunda mezheplerin farklı görüşleri mevcuttur. Hanefilere göre efdal olan ellerin göbek altına konulmasıdır. Hz. Ali'den nakledilen ve ellerin bağlanarak göbeğin altına konmasının sünnet olduğunu ifade eden hadis⁸¹ buna delil olarak zikredilmektedir.⁸² Hanefiler'e göre elleri göbek altına koymak ehl-i kitaba benzemekten daha uzak ve avreti örtmeye daha uygundur, dolayısıyla daha evladır. Kadınlar ise ellerini göğsüne koyar çünkü bu, onlar için tesettüre daha uygundur.⁸³

Mâlikîler'e göre kıyâmda ellerin iki yana salınması mendup olmakla birlikte nafîle namazlarda ellerin bağlanması durumunda eller göğüs ile göbek arasına konulur.⁸⁴

Şâfiîler'e göre eller bağlandığında, erkeklerin ellerini sola meyilli olarak göğüsle göbek arasına, kadınların ise göğüs üzerine koymaları sünnettir. Ellerin sola meyilli olmasının sebebi insanın en şerefli uzvu olan kalbinin solda olmasıdır. Şâfiîler bu görüşlerini ellerin göğüs üzerine konulacağına⁸⁵ dair Vâil b. Hucr rivayetine dayandırmaktadır.⁸⁶ Ellerin göğüs üzerine konulacağıyla ilgili bir başka delilleri de Kevser Suresi'nin ikinci âyetindeki "فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ" ifadesidir. Şâfiîler, söz konusu âyetin tefsirine dair Hz. Ali'den aktarılan rivayete dayanarak buradaki "nahr"⁸⁷ kelimesinin "göğüs" anlamına geldiğini ve bununla elleri göğüs üzerine koymanın kastedildiğini söylemişlerdir. Hz. Ali, bu âyeti sağ eli sol elin üzerine koyarak elleri

80 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 28; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 59.

81 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 110; Ebû Dâvûd, "Salât" 120.

82 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 59.

83 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 29.

84 Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

85 İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî, *Sahihu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa el-Azamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1980/1400, I, 243.

86 Râfîî, *el-Azîz*, II, 478; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 267-270.

87 Nahr, sözlükte "göğüs hizasına getirmek, boğazlamak; göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuru" anlamına gelmektedir. Kevser Suresi'nin ikinci âyetinde rab için namaz kılınıp "nahr" yapılması emredilmektedir. Müfessirler, nahrın kurban kesmek yahut daha zayıf bir ihtimalle namazda elleri bağlamak veya namaza başlarken elleri kaldırıp tekbir getirmek olabileceğini belirtmişlerdir. Bkz. İlyas Üzümlü, "Kevser Suresi", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 345.

“nahr”ın yani göğsün altına yerleştirmek şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁸ Hanefiler’e göre ise âyetteki “nahr” kelimesiyle kastedilen, bayram namazından sonra kurban kesmektir. Çünkü eğer âyet Şâfiiler gibi yorumlanırsa namazın bir parçası namaza atfedilmiş olur. Atıf bir şeye kendisinin dışında bir şey atfetmek içindir. Ancak elleri bağlamak namazın bir parçasıdır, onun dışında bir şey değildir.⁸⁹

Eller bağlandığında nereye konulacağı hususunda Hanbelî mezhebinde iki görüş mevcuttur. Ahmed b. Hanbel’den aktarılan bir rivayete göre eller bağlandığında göbeğin altına konulur.⁹⁰ Diğer rivayette ise Ahmed b. Hanbel’in ellerini bağlayıp göbeğinin üzerine koyduğu nakledilmiştir.⁹¹ Ellerin göbek altında bağlanması konuyla ilgili Hz. Ali rivayetine, ellerin göbeğin üzerine konulması ise Vâil b. Hucr rivayetine dayandırılmaktadır. Bazı Hanbelîlere göre ise kişi ellerini göbeğin altına ya da üstüne koymak arasında muhayyerdir, çünkü her biriyle ilgili hadisler mevcuttur.⁹²

c. Elleri bağlama şekli: Kıyâmda ellerin nasıl bağlanacağı konusunda farklı görüşler ortaya konmuş; bazıları sağ avucun sol elin üst kısmına konulacağını söylerken, bazıları sağ avucun sol kol üzerine konulacağını, diğer bir kısım âlim de sağ avucun tam sol bilek ekleminin üzerine konulacağını söylemiştir.⁹³ Hanefî mezhebinde hâkim olan görüş sağ el ile sol bileğin tutulması şeklinde olmakla birlikte bunun mahiyeti hususunda mezhep imamları arasında tam bir görüş birliğinin olduğu söylenemez. Ebû Yûsuf’a göre namaz kılan kimse kıyâmda ellerini bağladığında sağ eliyle sol el bileğini tutar. İmam Muhammed’e göre ise sağ elini sol el bileğinin üzerine koyar. Bu ihtilafın sebebi konuyla ilgili bazı hadislerde ellerin şekliyle ilgili “sağ el ile sol eli tutmak” ifadesi yer alırken bazılarında “sağ eli sol el üzerine koymak” ifadesinin yer almasıdır. Hanefî âlimlerin çoğu iki hadisle de amel etmek için, namaz kılan kişinin sağ avucunu sol elin üzerine koyup başparmağıyla serçe parmağını bilek üzerinde halka yapmasını, diğer parmaklarını da bileğin üzerine koymasını uygun bulmuştur. Böylece hadislerde geçen “tutma/أخذ” ve “koyma/وضع” fiilleri birleştirilmiş ve hadislerin ikisiyle de amel edilmiş olur.⁹⁴

Hanefiler’in bu hükmüne yönelik bazı itirazlar yapılmıştır. Bu kapsamda her iki hadiste de, elin bütününe kastedildiği belirtilerek, elin bir kısmıyla bileği tutmak, bir kısmını da bileğin üzerine koymak şeklinde bu rivayetler birleştirildiğinde ne “tutma/أخذ” fiilinin ne de “koyma/وضع” fiilinin tam anlamıyla gerçekleşeceği, dola-

88 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 46.

89 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 23-24; Kâsânî *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 29; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 58.

90 Ebû’l-Kâsim Ömer b. Hüseyin el-Hırakî, *Muhtasarü’l-Hırakî*, nşr. Muhammed Zühayr eş-Şâviş, Daru’s-Selam, Dimaşk 1958/1378, s. 20.

91 Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, *Mesâilu’l-İmam Ahmed b. Hanbel rivayetu ibnihi Abdullah b. Ahmed*, nşr. Zühayr eş-Şâviş, el-Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1981/1401, s. 73.

92 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 141; İbn Müflih, *el-Mübdî*, I, 381.

93 Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 29.

94 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 24; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 29.

yısıyla bunlardan birinin tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak İbn Âbidîn mezhep uygulamasına yönelik bu itirazlara cevap vererek, “tutma/أخذ” fiilinde “koyma/وضع” fiilinin anlamının fazlasıyla gerçekleştiğini ifade etmiş ve söz konusu uygulama ile her iki hadisle de amel edilmiş olacağını söylemiştir. İbn Âbidîn’in bu yorumunun dayanağı ise teâruz eden iki delilin arasını bulmanın mümkün olması durumunda hiç birinin terk edilmeyeceği şeklindeki usul kaidesidir.⁹⁵

Mâlikîler’e göre ellerin bağlanması durumunda sağ el ile sol bilek tutularak eller bağlanır.⁹⁶ Şâfiîler’e göre namaz kılan kimsenin sağ avcuyla sol el bileğini ve sol kolunun bir kısmını tutması, Hanbelîler’e göre ise sağ elini, sol bileğin üzerine ve sol kolun bileğe yakın kısmına koyması sünnettir.⁹⁷

III. RÜKÛDA ELLERİN DURUMU VE TATBİK

Sözlükte “eğilmek” manasına gelen rükû, fıkıh terimi olarak namazda kıraatin tamamlanmasından sonra baş ve sırt düz bir yüzey oluşturacak ve eller dizlere ulaşacak şekilde öne doğru eğilmeyi ifade eder.⁹⁸ Rükûda ellerin durumuyla ilgili karışımıza çıkan iki uygulama ellerin dizler üzerine konulması ve eller birleştirilerek tatbik yapılmasıdır. Sahâbenin genelinin görüşü ellerin dizler üzerine konulacağı şeklindedir. Dört mezhebe göre de rükûda avuçları dizlere koyarak dizleri tutmak sünnet kabul edilmektedir.⁹⁹ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler’e göre bu esnada el parmaklarının arasını açmak sünnettir.¹⁰⁰ İmam Mâlik ise rükûda parmakların birbirinden ayrılmasının sünnet olduğu şeklinde bir sınırlandırmanın mekruh olduğunu ifade etmiş ve bu uygulamayı bid’at olarak görmüştür.¹⁰¹

Konuyla ilgili delillerin başında Ebû Humeyd es-Sâidî’nin Hz. Peygamber’in namaz kılışını anlattığı rivayet¹⁰² ve rükûda ellerin dizler üzerine konulup parmakların ayrılacağına¹⁰³ dair Enes b. Mâlik rivayeti ile ellerin dizler üzerine konulacağına¹⁰⁴ ve Hz. Peygamber’in rükûda parmaklarını ayırdığına¹⁰⁵ dair Vâil b. Hucr’dan aktarılan rivayetler gelmektedir.¹⁰⁶ Hz. Ömer’in rükûda dizlerin tutulmasını em-

95 İbn Âbidîn, *Reddûl-muhtâr*, II, 188.

96 Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

97 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 141; Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 267-268.

98 İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VIII, 133; Sa’dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu’l-fikhiyye*, s. 153; Nihat Dalgın, “Rükû”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 286.

99 Şâfiî, *el-Üm*, I, 134; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 167; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 20; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 175-176.

100 Merginânî, *el-Hidâye*, I, 60; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 175-176; Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 264, 380.

101 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 167; Halil b. İshâk, *Muhtasar*, s. 33.

102 Ebû Dâvûd, “Salât” 117.

103 Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *er-Ravzû’d-dânî ile’l-Mu’cemi’s-sağır li’t-Taberânî*, nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1985/1405, II, 100-101.

104 Ebû Dâvûd, “Salât” 116.

105 İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 301.

106 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 19-20; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 60. Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 377-378, 407.

rettiği sözü¹⁰⁷ hem Hanefîler hem de Şâfiîlerce rükûda ellerin dizlere konulması gerektiği görüşünü desteklemek amacıyla kullanılmıştır.¹⁰⁸

Tatbîk, rükûda avuçların birleştirilerek dizlerin ve uylukların arasına konulmasıdır.¹⁰⁹ Abdullah b. Mes'ûd, rükûda tatbîk yapılmasının sünnet olduğuna hükmetmiştir. Hz. Peygamber'in tatbîk yaptığını haber verdiği rivayette Abdullah b. Mes'ûd ellerini birleştirip uyluklarının arasına koyarak tatbîk yapmış ve namazı bitirdikten sonra "Resûlullah da böyle yapardı" demiştir.¹¹⁰

Çoğunluğun görüşü tatbîk uygulamasının mensûh olduğu ve ellerin dizler üzerine konulacağı şeklindedir. Nevevî, rükûda tatbîkin mekruh olduğu konusunda sahabe ve tabiin âlimlerinin ittifak ettiğini belirterek sadece Abdullah b. Mes'ûd'un tatbîki sünnet kabul ettiğini ifade etmiştir. Kâsânî'ye göre onun rükûda tatbîk yapmaya devam etmesinin sebebi, bu uygulamanın neshedildiği bilgisinin kendisine ulaşmamış olmasıdır.¹¹¹ Tatbîk uygulamasını mensûh kabul edenlerin delili Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın başlangıçta tatbîkin uygulandığı ancak sonrasında yasaklanarak ellerin dizler üzerine konulmasının emredildiğine dair¹¹² babasından aktardığı rivayettir.¹¹³

IV. SECDEDE ELLERİN DURUMU

Sözlükte "eğilmek, boyun eğmek, tevazu ile alını yere koymak" anlamlarına gelen secde, fıkıh terimi olarak namazda vücudun belirli uzuvları yere değecek şekilde yere kapanmayı ifade eder.¹¹⁴ Secdenin en mükemmel şekli alın, burun, eller, dizler ve ayakların yere konulmasıyla gerçekleşir. Hz. Peygamber'in nasıl secde ettiğini anlatan rivayetleri değerlendiren fakihler, secdeyle ilgili bazı konularda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefî mezhebine göre secdede alnın ve ayakların yere değdirilmesi farzdır. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, hadiste zikredilen yedi azanın her birinin yere değdirilmesi farzdır. Mâlikî mezhebine göre ise alnın bir bölümünün yere değdirilmesi secdenin gerçekleşmesi için yeterlidir.¹¹⁵

107 Tirmizî, "Salât" 192.

108 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 52; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 382.

109 Serahsî, *el-Mebisût*, I, 20; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 378.

110 Müslim, *Mesâcid* 26,28; Ebû Dâvûd, "Salât" 149.

111 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 51-52; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 175-176; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 378, 382.

112 Buhârî, "Ezan" 118; Müslim, *Mesâcid* 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 181.

113 Serahsî, *el-Mebisût*, I, 20; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 175-176; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 382.

114 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 204; Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü'l-fıkhiyye*, s. 166; Nihat Dalgın, "Secde", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 271.

115 Merginânî, *el-Hidâye*, I, 62; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 194; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 402; Halil b. İshâk, *Muhtasar*, s. 32.

Mâlikiler dışındaki cumhura göre, namaz kılan kişinin secde için eğildiği zaman önce dizlerini, sonra ellerini, sonra yüzünü yere koyması, secdeden kalkarken de bunun tersini yapması sünnettir.¹¹⁶ Mâlikiler'e göre ise secdeye giderken önce ellerin, sonra dizlerin yere konulması, secdeden kalkarken de önce dizlerin sonra ellerin kaldırılması menduptur.¹¹⁷ Mâlikî'lerin delili Ebû Hüreyre'den rivayet edilen "Sizden biriniz secde ettiğinde deve çöküşü gibi çökmesin, ellerini dizlerinden önce yere koysun."¹¹⁸ şeklindeki hadistir. Onlara göre bu hadisile, devenin çökerken önce dizlerini yere koyması gibi namaz kılan kimsenin de secdeye giderken önce dizlerini yere koyması yasaklanmıştır. Burada kastedilen, devenin ön ayaklarındaki dizleridir.¹¹⁹

Hanefî âlimleri konuyla ilgili, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber'in namazda deve çöküşü gibi çökmeyi yasakladığını ve ellerden önce dizleri yere koymayı emrettiğini¹²⁰ ifade ederek bunu şöyle açıklamıştır: Deve çökmeye ellerinden (ön ayaklarından) başlar, dolayısıyla namaz kılan kişinin ellerinden değil dizlerinden başlaması, yere önce dizlerini koyması gerekir.¹²¹ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler'in secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere koyulacağı ve secdeden kalkarken önce ellerin sonra dizlerin kaldırılacağına dair delili Vâil b. Hucr'un Hz. Peygamber'in böyle yaptığına dair¹²² naklettiği hadistir.¹²³

İbnu'l-Kayyim, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konulacağı şeklindeki görüşün sahih olduğunu belirterek, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadisile ilgili şüphelerin olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hadisin bazı rivayetlerinde önce ellerin yere konulması emredilirken¹²⁴, bazılarında önce dizlerin konulmasının emredilmesi¹²⁵ hadisin karıştırılmış olabileceği şüphesine neden olmaktadır. Bununla birlikte önce ellerin yere konulmasını emreden hadisin birinci ve ikinci kısmı arasında çelişki vardır. Çünkü namaz kılan kişi ellerini dizlerinden önce yere koyduğunda deve çöküşü gibi çökmüş olur. Zira deve önce ellerini (ön ayaklarını) yere koyar. İbnu'l-Kayyim'a göre önce ellerin yere konulması gerektiği görüşünde olanlar, devenin önce ön ayaklarını yere koyduğunu bildiklerinden, devenin çöküşünü farklı bir şekilde yorumlamış ve çökerken önce ön ayaklarındaki dizlerini yere koyduğunu iddia ederek yere önce dizlerin konulmasının yasaklandığını söylemişlerdir.¹²⁶

116 Şâfiî, *el-Üm*, I, 136; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 31-32; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 57; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 193-194; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 395.

117 Halîl b. İshâk, *Muhtasar*, s. 33; Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

118 Ebû Dâvûd, "Salât" 140.

119 Desûkî, *Hâşiye*, I, 250.

120 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 488-489. Ebû Dâvûd'da aktarılan Ebû Hüreyre rivayetinden farklı olarak bu rivayette, Hz. Muhammed (s.a.v.), namaz kılan kişinin önce dizlerini sonra ellerini yere koymasını emretmektedir.

121 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 32; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 57-58.

122 Ebû Dâvûd, "Salât" 140; Tirmizî, "Salât" 199.

123 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, I, 254; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 32; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 193-194; Râfiî, *el-'Aziz*, I, 524.

124 Ebû Dâvûd, "Salât" 140.

125 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, II, 488-489.

126 İbnu'l-Kayyim *el-Cevziyye*, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkâdir el-Arnaût,

Hanefîler'e göre kişi mest ya da buna benzer bir sebeple, secdeye giderken öncelikle dizlerini yere koymakta zorlanıyorsa bu durumda önce ellerini yere koyar.¹²⁷ Şâfiîler'e göre kişi secdeye giderken önce ellerini sonra dizlerini yere koyarsa, bu geçerli olur. Hey'et terk edildiği için iade ya da sehiv secdesi gerekmemekle birlikte, elleri dizlerden önce koymak mekruhtur.¹²⁸

a. *Secdede ellerin konulacağı yer*: Secdede ellerin nereye konulacağı hususunda mezhepler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefîler'e göre secdede ellerin açık ve parmaklar bitleştirilmiş bir halde kulak hizasına konulması sünnettir.¹²⁹ Mâlikîler'e göre eller kulak hizasına ya da kulaklara yakın olacak şekilde konulur. İmam Mâlik'e göre secdede parmakların bitştirilmesinin sünnet olduğu şeklindeki bir sınırlandırma mekruhtur.¹³⁰ Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise secdede iken ellerin açık ve parmaklar birbirine bitştirilerek omuz hizasına gelecek şekilde konulması sünnettir.¹³¹ Secdede parmakların bitştirileceğine delil olarak Vâil b. Hucr'un konuyla ilgili rivayeti¹³² zikredilmektedir.¹³³

Hanefîler'in delili, Hz. Peygamber'in secdede ellerini kulak hizasına koyduğuna dair¹³⁴ Vâil b. Hucr'un rivayet etmiş olduğu hadistir. Ayrıca Hanefîler'e göre rekâtın sonunda da başı dikkate alınır ve namaz kılan kişi rekâtın başında tekbir esnasında başını iki elinin arasına aldığı gibi sonunda da (secdede) aynısını yapar.¹³⁵

Şâfiî ve Hanbelîler ise görüşlerini secdede ellerin omuz hizasında konulacağına¹³⁶ dair Ebû Humeyd'in rivayet etmiş olduğu hadise dayandırmışlardır.¹³⁷ Serahsî, eserinde bu hadisi zikretmekle birlikte bu hadisin hastalık ya da yaşlılık gibi özür hallerine hamledileceğini ifade etmiştir.¹³⁸

b. *Secdeden kıyâma kalkış*: Şâfiîler'e göre, namaz kılan kimsenin secdeden ya da oturuşlardan kıyâma kalkarken ellerini yere dayayarak kalkması sünnettir. Bu, kişinin destek almadan kalkmaya gücünün yetmemesiyle ilgili değildir, buna gücü yetse de ellerini yere dayayarak kalkar. İmam Şâfiî, ellere dayanarak kalkmanın tevazua daha uygun olduğunu ve namaz kılan kişi için kolaylık olduğunu ifade etmiştir.

Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1994/1415, I, 223-227.

127 İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 202.

128 Şâfiî, *el-Üm*, I, 136; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 254.

129 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 58-60; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 62.

130 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 167, 169; Desûkî, *Hâşiye*, I, 249.

131 Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 257; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 201.

132 Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 162; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 324.

133 Nevevî, *el-Mecmû*, III, 407.

134 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 318; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXII, 36.

135 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 22; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II, 60.

136 Tirmizî, "Salât" 201; Ebû Dâvûd, "Salât" 117.

137 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 201; Râfî, *el-'Azîz*, I, 525.

138 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 22.

Ellere dayanarak kalkmak hey'attan olduğu için terk edilmesi durumunda iade ya da sehiv secdesi gerekmez. Ancak Şâfiîler'e göre bunun terk edilmesi mekruhtur.¹³⁹

Şâfiîler'in delili, Hz. Peygamber'in secdeden kalkarken ellerini yere dayayarak kalktığına¹⁴⁰ dair Mâlik b. Huveyris'in rivayet ettiği hadistir.¹⁴¹ Hanefî ve Hanbelîler'e göre bu rivayet yaşlılık ve zayıflık haline hamledilir. Zira Hz. Peygamber'in ashabına “*Ben yaşlandım, riükû ve secdelerde beni geçmeyin.*”¹⁴² buyurması buna delildir.¹⁴³

Hanefî ve Hanbelîler'e göre, kişi secdeden kıyâma kalkarken ellerini yere dayamadan ayaklarının üstüne kalkar.¹⁴⁴ Hanefîler'e göre elleriyle yere dayanmak, ihtiyaç olmadan namazda bir yere dayanma, destek alma anlamına gelir ki bu da mekruhtur.¹⁴⁵ Hanefî ve Hanbelîler'in delilleri arasında elleri yere dayamadan kalkmanın sünnet olduğuna¹⁴⁶ dair Hz. Ali'den rivayet edilen hadis ile Hz. Peygamber'in secdeden kalkarken ayakları üzerine kalktığına¹⁴⁷ dair Ebû Hüreyre rivayeti yer almaktadır.¹⁴⁸ Ayrıca İbn Kudâme, Vâil b. Hucr'dan rivayet edilen hadiste geçen “*Secdeden kalkarken ellerini dizlerinden önce kaldırdı*”¹⁴⁹ ifadesinden yola çıkarak secdeden kalkarken ellere dayanarak kalkılamayacağı sonucuna ulaşmıştır.¹⁵⁰

V. TEŞEHHÜDDE ELLERİN DURUMU

Sözlükte “şehadet getirmek, tahiyâyâta oturmak, şahitlik istemek” anlamlarına gelen teşehhüd, fıkıh terimi olarak namaz kılarken ka'dede (oturuşta) kelime-i şehadet-i içeren tahiyât duasını okumayı ifade eder.¹⁵¹

a. Teşehhüdde ellerin şekli: Teşehhüd esnasında elleri uyluklar üzerine koymanın sünnet olduğu hususunda dört mezhep ittifak halindedir. Dört mezhebe göre de sol el açık ve parmaklar kıbleye yöneltilmiş bir halde sol uyluk üzerine konulur. Sağ elin sağ uyluk üzerine nasıl konulacağı hususunda ise mezhepler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Hanefî mezhebinde yaygın olan görüşe göre sağ el yumulmadan açık bir halde sağ uyluk üzerine konulur. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise sağ el yumularak sağ uyluk üzerine konulur.¹⁵²

139 Şâfiî, *el-Üm*, I, 139; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 421.

140 İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 342; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 194. Şirâzî, hadisi bu şekilde aktarmıştır. Ulaştığımız hadis kaynaklarında, Mâlik b. Huveyris'ten aktarılan hadisin sonunda *بيديه* ifadesi yer almamaktadır.

141 Şâfiî, *el-Üm*, I, 139; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 261; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 421.

142 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, V, 65-66; Ebû Dâvûd, “*Salât*” 75.

143 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 214-215.

144 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 23; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 213.

145 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 23.

146 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 333; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 195.

147 Tirmizî, “*Salât*” 214; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 179-180.

148 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 64; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 214.

149 Ebû Dâvûd, “*Salât*” 140; Tirmizî, “*Salât*” 199.

150 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 214.

151 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 238; Fahrettin Atar, “*Teşehhüd*”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 563.

152 İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 261-262; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 65; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 219; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 433.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler'in delili, Hz. Peygamber'in teşehhüd esnasında sol elini sol uyluğu üzerine, sağ elini de sağ uyluğu üzerine koyduğu ve sağ elini yumarak şehadet parmağıyla işarette bulunduğuna¹⁵³ dair İbn Ömer'den aktarılan rivayettir.¹⁵⁴ Hanefîler ise görüşlerini Vâil b. Hucr'un konuyla ilgili rivayet etmiş olduğu hadise¹⁵⁵ dayandırmaktadır.¹⁵⁶

b. Şehadet parmağıyla işaret: Teşehhüd esnasında sağ el şehadet parmağıyla işarette bulunulacağına dair rivayetleri dikkate alan Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler ile Hanefîler'in bir kısmı şehadet parmağıyla işaret etmenin sünnet olduğunu söylerken, Hanefîler'de yaygın olan görüş şehadet parmağıyla işarette bulunulmayacağı şeklindedir.¹⁵⁷

Teşehhüdde şehadet parmağıyla işaret etme konusunda bazı Hanefî âlimleri teşehhüdde ellerin uyluklar üzerine konulmasının sünnet olması nedeniyle şehadet parmağıyla işarette bulunmanın sünneti terk etmek anlamına geleceğini söylerken, bazıları ise Hz. Peygamber'in parmağıyla işarette bulunduğuna dair rivayetlere dayanarak teşehhüd esnasında şehadet parmağıyla işarette bulunmanın sünnet olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵⁸

Teşehhüd esnasında şehadet parmağıyla işarette bulunmanın sünnet olduğu şeklindeki görüşün Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e de nispet edildiğini belirten Haskefî (v. 1088), bunun şeklinin bütün parmakları yayarak şehadet parmağıyla işarette bulunmak olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ İbn Âbidîn ise bu görüşe itiraz ederek sünnete uygun olarak şehadet parmağıyla işaret etmenin ancak hususi bir şekilde olacağını, bunun da sağ eli yumarak ya da parmaklarını halka yaparak şehadet parmağıyla işarette bulunmak olduğunu söylemiştir. Parmakların yumulmadan açık bir şekilde uyluk üzerine konulduğuna dair rivayette şehadet parmağıyla işaret etme yoktur. Dolayısıyla teşehhüd esnasında, sağ elin parmaklarını yummadan, parmaklar açık haldeyken şehadet parmağıyla işarette bulunmak rivayetlere aykırıdır.¹⁶⁰

Hanefî mezhebinde teşehhüd esnasında şehadet parmağıyla işarette bulunmaksızın sağ elin parmaklarının açılarak sağ uyluk üzerine konulacağı görüşü meşhurdur. Mezhepteki diğer görüş ise teşehhüd okunurken şehadet getirinceye kadar

153 Müslim, Mesâcid 116; Ebû Dâvûd, "Salât" 185.

154 Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 169; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 433; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, I, 411.

155 Ebû Dâvûd, "Salât" 179; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXII, 34.

156 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 65; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 64.

157 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 219; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 434; Desûkî, *Hâşiye*, I, 250-251; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 216-218.

158 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 70-71.

159 Alâüddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvez, Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad 2003/1423, II, 216-217, *Reddû'l-muhtâr* ile birlikte.

160 İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 218.

sağ elin parmaklarının açık bir şekilde sağ uyluk üzerine konulacağı ve şehadet esnasında yumulacağı şeklindedir. Bu ikinci görüşe göre şehadet getirilirken sağ el yumulur ve “lâ ilâhe” derken şehadet parmağı kaldırılır, “illallah” derken indirilir. Bu uygulamanın Hz. Peygamber’den sahih hadislerle nakledilmiş olması ve Hanefî imamlarından da bu yönde rivayetlerin bulunması nedeniyle müteahhirin âlimleri ikinci görüşü benimsemiştir.¹⁶¹

Mâlikîler’e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe, yüzük ve orta parmağı- nın uçları, başparmağın köküne konulacak şekilde bu parmaklar yumulur. İşaret parmağı onunla işaret ediyormuşçasına uzatılır. Başparmak ise işaret parmağının yakınında orta parmağın üzerine konularak uzatılır. Mezhepteki hâkim görüş, teşehhüd esnasında sağ elin işaret parmağının kaldırılması ve teşehhüdün başından sonuna kadar vasat bir şekilde hareket ettirilmesinin mendup olduğu şeklindedir. İşaret parmağının bu hareketi aşağı yukarı şeklinde değil, sağa sola doğru olmalıdır. Bu hareketin sebebi kişinin bu sayede namazda olduğunu hatırlamasını sağlamak ve gaflete düşmesini engellemektir. İbn Rüşd’e göre ise sadece işaret parmağı kaldırılarak işarete bulunulur, parmak hareket ettirilmez. İbn Abdülber, tüm bu görüşlerin Hz. Peygamber’den sahih olarak rivayet edilmiş olduğunu ve hepsinin mübah olduğunu ifade etmiştir.¹⁶²

Şâfiîler’e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe ve yüzük parmakları yumulur, şehadet parmağı ise açık bırakılır. Başparmak ve orta parmağın nasıl duracağı konusunda ise üç görüş vardır. Nevevî’ye göre bu görüşlerden esah olanı başparmak ve orta parmağın da diğer parmaklarla birlikte yumulacağı şeklindeki görüştür. Buna göre başparmak işaret parmağının avuçla birleştiği yerde işaret parmağının yan tarafına bitiştirilir. İşaret parmağı dışında sağ elin bütün parmaklarının “53 sayısını ifade edecek şekilde”¹⁶³ yumulacağına dair İbn Ömer’in rivayet ettiği hadis¹⁶⁴ buna delil gösterilmiştir.¹⁶⁵

Nevevî, sağ el parmaklarının yumulmasıyla ilgili hadislerde aktarılan şekillerden herhangi birinin yapılması halinde sünnetin yerine getirilmiş olacağını ifade etmektedir. Konuyla ilgili ihtilaflar bunlardan hangisinin daha faziletli olduğuyla ilgilidir. Şâfiîler’e göre en faziletlisi, başparmağı şehadet parmağına bitıştirmektir. Buna gerekçe olarak da ilgili hadisin ravilerinin daha fakih olması gösterilmiştir.¹⁶⁶

161 İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, II, 216-218.

162 İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, IV, 261-262; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, I, 137; Desûkî, *Hâşiye*, s. 250-251.

163 Sayıların elleri farklı şekillerde yumarak gösterilmesi Araplar arasında bilinen sembolik bir yöntemdir. Bu yöntemde birlikler, onluklar, yüzlükler ve binlikler olmak üzere sayılar belirli parmakların yumulmasıyla gösterilir. Birlikleri anlatmak için sağ elin serçe, yüzük ve orta parmakları; onlukları anlatmak için sağ elin işaret ve başparmağı; yüzlükler için sol elin serçe, yüzük ve orta parmakları; binlikler için ise sol elin işaret ve başparmakları kullanılır. Bkz. Emir es-Sanâni, Ebû İbrâhîm Muhammed b. İsmail, *Sübülü’s-selâm şerhu Bulâğî’l-merâm*, Mektebetü’l-Meârif, Riyad 2006/1427, I, 543-544.

164 Müslim, “Mesâcid” 115.

165 Râfiî, *el-‘Azîz*, I, 531-532; Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 433-434.

166 Nevevî, *el-Mecmû’*, III, 434.

Şâfiîler'e göre sağ el işaret parmağının teşehhütte "illallah" kelimesine gelindiğinde kaldırılması sünnettir. İşaret parmağı kible yönüne doğru kaldırılır. İşaret parmağı kaldırıldığında hareket ettirilip ettirilmeyeceği konusunda sahih olan görüş, cumhurun da kabul ettiği, işaret parmağının hareket ettirilmeyeceği görüşüdür. Buna göre "illallah" kelimesinde işaret parmağı kaldırıldığında hareket ettirilmesi mekruhtur; ancak hareket ettirilirse namazı bozamaz.¹⁶⁷

Hanbeliler'e göre teşehhüd esnasında sağ elin serçe ve yüzük parmakları yumulup, başparmak ve orta parmak halka yapılarak sağ uyluk üzerine konulması ve sağ el işaret parmağıyla işarette bulunulması sünnettir. Hanbelîler'in konuyla ilgili delili, Hz. Peygamber'in sağ elini yumarak orta ve başparmaklarını halka yaptığı ve şehadet parmağıyla işarette bulunduğuna¹⁶⁸ dair Vâil b. Hucr'un rivayet etmiş olduğu hadistir. Hanbelî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, tevhide dikkat çekmek için işaret parmağı teşehhüdde Allah'ın zikredildiği esnada kaldırılır ve hareket ettirilmez.¹⁶⁹

SONUÇ

Namazda ellerin durumuyla ilgili vermiş oldukları hükümler ve delilleri ele alış biçimleri bize mezheplerin hadislere yaklaşımı, hadisler arasındaki ihtilafların çözümünde takip ettikleri yöntemler, hüküm verirken dikkate aldıkları esaslar ve taabbudî alanda aklî gerekçelendirmelere ne kadar yer verdikleri gibi konularda ipuçları vermektedir. Özellikle mezheplerin hadisleri kabulü ve birini diğerine tercihi noktasında bazı hususlar dikkat çekmektedir.

Hadisleri delil alma noktasında, örneğin Şâfiî âlimleri bir hadisi delil olarak kullanmak için senet açısından sahih ve muttasıl olmasına önem vermekte, eğer teâruz halindeki iki hadisten biri daha çok ravi tarafından rivayet edilmişse onu tercih etmektedirler. Hanbelîler de benzer bir yaklaşım sergileyerek hadisleri tercihte ravi sayısının çokluğu ve isnadın âliliğini dikkate almışlardır. Hanefî âlimleri ise bir hadisi delil olarak kullanırken isnadının âliliğinden ziyade ravilerinin fakih olmasına önem vermektedirler. İbrahim en-Nehaî'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan aktardığı rivayeti tercih etmeleri noktasındaki eleştirilere verdikleri yanıt, Hanefîler'in bu konudaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Fakihler bir hadisle amel ederken diğerlerini ihmal etme ya da keyfi tercihlerde bulunma yoluna gitmemiş, mümkün olduğunca konuyla ilgili hadislerin tamamıyla amel etmenin yollarını aramışlardır. Ellerin kaldırılma miktarı hususunda

167 Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 434.

168 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXII, 33-34.

169 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 219; İbn Müflih, *el-Mübdî*, I, 410.

İmam Şâfiî'nin iftitah tekbiri esnasında parmak uçları kulak hizasına ve avuç içleri omuz hizasına gelecek şekilde ellerini kaldırması buna örnek olarak zikredilebilir. Onun bu uygulaması Şâfiî âlimlerince konuyla ilgili rivayetleri cem' ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Hanbelîlerin bu konudaki çözümü ise ellerini omuz ya da kulak hizasına kaldırmayı namaz kılan kişinin tercihinin bırakmak olmuştur.

Hanefiler teâruz halindeki hadisleri farklı anlamlara hamlederek uzlaştırmıştır. Örneğin ellerin omuzlara kadar kaldırdığını aktaran rivayetlerde, ellerin soğuktan dolayı elbise içerisinde olduğunu ve bunun özür hali olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyerek normal durumlarda ellerin kulak hizasına kadar kaldırılacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca iki delille aynı anda amel etmenin mümkün olduğu durumlarda bunu gerçekleştirecek uygulamalar ortaya koymuşlardır. Hanefîlerin kıyâmda ellerin bağlanmasıyla ilgili uygulamaları buna örnektir. Hanefî usulünde ihtilaflı hadislerin çözüme kavuşturulması hususunda başvurulacak yöntemlerden biri de nesihdir. Yukarıda da genişçe yer verdiğimiz üzere rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırıldığına dair rivayetler Hanefilerce mensûh kabul edilmiştir.

Mezheplerin namazda ellerin durumuyla ilgili yaklaşımlarında dikkat çeken bir başka husus ise taabbudî bir alan olmasına rağmen bazen delillerden birini tercih etme ya da bir uygulamayı açıklamada aklî gerekçelerden faydalanmış olmalarıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, taabbudî bir hükmün gerekçeleri tespit edilirken bunların gerçek anlamda illet değil, hikmet olduğu hususudur. Hanefîlerin ellerin omuzlara kadar kaldırılmasını tercih etme gerekçeleri arasında, bu uygulamanın iftitah tekbiri esnasında iştirake engellilere namazın başladığını bildirme amacına daha uygun olduğunu zikretmeleri buna örnektir. Yine namazda ellerin durumuyla ilgili, kıyas yoluyla yapılan çıkarımlar da mevcuttur. Mâlikîlerin kıyâmda ellerin bağlanmasını mekruh kabul etme gerekçeleri bu duruma örnek olarak zikredilebilir.

Fakihler, taabbudî konularda ihtiyatın asıl olduğu hususunda ittifak halinde olmalarına rağmen uygulamada ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bazen taabbudî konularda ihtiyâten daha fazla hüküm içeren hadisler tercih edilmiştir. Hanefîlerin ellerin kulak hizasına kadar kaldırılmasını tercih etmelerinin bir gerekçesi de budur. Ancak her zaman fazla hüküm içeren hadisler tercih edilmemiş, bazı durumlarda ihtiyat anlayışı farklı şekillerde kendini göstermiştir. Kâsânî rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken ellerin kaldırılması hususunda bid'ati terk etmenin sünneti yerine getirmekten evlâ olduğunu söyleyerek konuyu namaza etkileri açısından değerlendirmiş ve amel-i kesîr sebebiyle namazın fesâdı ihtimalinden kaçınmak için sünnet olma ihtimali olan bir fiili terk etmeyi tercih etmiştir.

Tüm bunların yanında, özellikle teşehhüdde ellerin durumuyla ilgili görüşler incelendiğinde buradaki uygulama farklılıklarının ihtilaf değil uygulama zenginliği olarak kabul edildiğini görürüz. Nitekim sağ elin teşehhüd esnasında nasıl yumulacağını aktaran rivayetlerdeki uygulamaların hepsi sünnet olarak algılanmış, tartışmalar daha ziyade hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ortaya çıkmıştır.

Bahsettiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere hadisleri kabul etme ve bu hadislerden hüküm çıkarma noktasında mezheplerin benimsemiş olduğu farklı yaklaşımlar ve usuller ulaştıkları hükümlerin de farklılaşmasına neden olmuş, neticede bu durum fikhî ihtilafların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Meselelere yaklaşım ve problemlerin çözümünde her mezhebin usulü, takip ettiği yöntem farklıdır. Esasen mezheplerin ortaya çıkışının ve birbirlerinden farklı oluşunun temel sebebi de budur. Her bir mezhep kendi sistematigi içerisinde en isabetli görüşe ulaşmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda hüküm vermiştir. Namazda ellerin durumuyla ilgili verilen hükümler de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki namaz gibi günde beş vakit ve çoğu zaman cemaatle yerine getirilen bir ibadetin kılınışıyla ilgili bu farklılıkların toplumsal bir boyutu vardır. İbadetlerdeki farklı uygulamalar insanlar için merak konusu olup, değişik mezheplere mensup insanların birbirlerine bakışını etkilemektedir.

NAMAZDA ELLERİN DURUMU		Hanefî Mezhebi	Mâlikî Mezhebi	Şâfiî Mezhebi	Hanbelî Mezhebi
Ellerin Kaldırılması	Hükümü	Sünnet			
	Miktar	Kulak hizasına kadar	Omuz hizasına kadar		Omuz veya kulak hizasına kadar
	Rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken	Eller kaldırılmaz	Elleri kaldırmak sünnet		
Ellerin Bağlanması	Hükümü	Sünnet	Farzlarda mekrûh, nafilelerde caiz	Sünnet	
	Ellerin konulacağı yer	Göbeğin altına	Göğüsle göbük arasına		Göğüsle göbük arasına/Göbeğin altına
	Elleri dizlere koymak	Sünnet			
Rükû	Tatbik	Mensûh			
Secde	Secdeye giderken	Önce dizleri koymak sünnet	Önce elleri koymak sünnet	Önce dizleri koymak sünnet	
	Ellerin konulacağı yer	Kulak hizasına	Kulak hizası veya kulağa yakın	Omuz hizasına	
		Önce elleri kaldırır	Önce dizleri kaldırır	Önce elleri kaldırır	
	Secdeden kalkarken	Elleri yere dayamadan kalkar	Elleri yere dayayarak kalkar		Elleri yere dayamadan kalkar
Teşehhüd	Sol el	Açık halde sol uyluk üzerine konur			
	Sağ el	Açık halde sağ uyluk üzerine konur	Yumularak sağ uyluk üzerine konur		
	Şehadet parmağıyla işaret	İşarete bulunulmaz (meşhur görüşü)/ sünnet (müteahhirinin görüşü)	Sünnet		